Tolunay A., Korkmaz M., 2005. Kırsal Kalkınma Sürecinin İzleme ve Değerlendirme Aşamasında Katılımcılık, Türk Ormancılığında Uluslararası Süreçte Acil Eyleme Dönüştürülmesi Gereken Konular Mevzuat ve Yapılanmaya Yansımaları Sempozyumu, 22-24 Aralık 2005, Antalya.

KIRSAL KALKINMA SÜRECİNİN İZLEME VE DEĞERLENDİRME AŞAMASINDA KATILIMCILIK

Yrd. Doç. Dr. Ahmet TOLUNAY **Arş.Gör. Mehmet KORKMAZ**

SDÜ Orman Fakültesi Orman Mühendisliği Bölümü, Orman Ekonomisi Anabilim Dalı 32260-Isparta

ÖZET

Kalkınma, sorunların tanımlanması ile başlayan ve bu sorunların çözümüne yönelik uygulamaların yapıldığı bir süreçtir. İzleme ve değerlendirme bu sürecin iyileştirilmesine ve gelişmesine yardımcı olan bir yönetim aracıdır. İzleme ve değerlendirme özellikle yoksullukla mücadeleyi konu edinen kırsal kalkınma projeleri olmak üzere tüm kalkınma projeleri ve programlarının amaçlarının gerçekleştirilmesi için kritik düzeyde önemlidir. Bu nedenle, İzleme ve değerlendirme kalkınma süreci içerisinde önemli bir yere sahiptir.

İzleme çalışmalarının temel amacı; yönetim organlarının bütün kademelerine çeşitli geri besleme bilgilerinin sağlanarak, etkin ve verimli bir uygulama süreci yaratmaktır. Katılımcı izleme hem proje yöneticileri hem de ilgi gruplarının karar vermesinde yardım etmek üzere ölçme, bilgi toplama, kayıt etme, açıklama yolu ile bir projenin kazançlarını ortaya koyar. Değerlendirme, izleme ile aynı anlama gelmemektedir. Katılımcı değerlendirme proje yönetimi ve grup üyelerince yapılan, politika ve amaçların yeniden tanımlandığı, kurumsal düzenlemelerin yapıldığı veya kaynak kullanımının yeniden gözden geçirildiği sistematik bir analizdir.

Katılımcı izleme ve değerlendirme; (1) Hangi konularda izleme ve değerlendirme yapılacağına karar verilmesinde, (2) İzleme ve değerlendirme için göstergelerin seçiminde, (3) Veri toplama sistemlerinin oluşturulmasında, (4) Verilerin karşılaştırılmasında, (5) Sonuçların analizinde, (6) İzleme ve değerlendirme bilgilerinin kullanılmasında halkın katılımını gerektirir.

Bu bildiride katılım ve katılımcılık kavramları kırsal kalkınma bağlamında ortaya konulmuş, kırsal kalkınma sürecinin iyileştirilmesine ve gelişmesine yardımcı bir yönetim aracı olan izleme ve değerlendirme aşamasının katılımcı yaklaşımla yapılmasının önemi ve gerekliliği vurgulanmış, katılımcı izleme ve değerlendirme çalışmalarında katılım şekillerinin nasıl olacağı ve katılımcıların etki düzeyinin ne olması gerektiği tartışılmış, katılımcı izleme ve değerlendirme çalışmalarına ilişkin Türkiye ve Dünya 'dan örnekler ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kırsal kalkınma, izleme ve değerlendirme, katılımcılık

ABSTRACT

Development is a process which begins with identifying a problem and doing something about it. Monitoring and evaluation is one management tool which can help to improve this process. They are critical importance for realizing the objectives of development programmes and projects, particularly for rural development projects because of their anti-poverty. Therefore monitoring and evaluation takes place within a process of development

The purpose of monitoring is to archieve efficient and effective project performance by providing feedback to project management at all levels. Participatory monitoring involves the beneficiaries of a project in measuring, recording, collecting, processing and communicating information to assist both project management personal and group members in decision making. Evaluation is not the same. Participatory evaluation is the systematic analysis by project management and group members to enable them to adjust, redefine policies or objectives, reorganize institutional arrangements or redeploy resources as necessary.

Participatory monitoring and evaluation requires the involvement of people in: (1) deciding what areas to monitor and evaluate, (2) selecting indicators for monitoring and evaluation, (3) designing data collection systems, (4) collating and tabulating data, (5) analyzing the results, (6) using monitoring and evaluation information.

In this study, the importance of participatory approach for rural development is explained, the significance and necessity of involving participatory approach in using monitoring and evaluation method, which is a helpful management tool for improvement and enhancement for rural development process are emphasized, the question of "How participation procedure and the influence level of participate should be" in participatory monitoring and evaluation studies are discussed and examples of participatory monitoring and evaluation studies in Turkey and other countries are explained.

Keywords: Rural development, monitoring and evaluation, participation

1. GİRİŞ

Katılım ve katılımcılık kavramları son yıllarda ön plana çıkmış ve toplumun her kademesinde önemle ele alınmıştır. Bu kavramlar bir çok bilimsel toplantının ana temasını oluşturmuştur. Devlet yönetiminde karar mekanizmalarına katılım ve katılımcılık demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından sayılmaktadır. Ülke yönetimi, katılım konusunda, kendi ülke insanlarına ne kadar inanıyor ve güveniyor ise, bunun karşılığında verilen toplumsal destek ile de kendini güçlü hissetmektedir.

Katılımın ve katılımcılığın farklı kalkınma alanlarında, farklı anlamı ve gelişim seyri bulunmaktadır. Kalkınma ve bir alt bölümü olan kırsal kalkınma çalışmalarında da katılım ve katılımcılık, yapılacak çalışmaların başarıyla sonuçlanması için önem arz etmektedir.

Kalkınma, problemin tanımlanması ile başlayan ve bu problemin çözümü için bir şeyler yapılmasını içeren bir süreçtir. İzleme ve değerlendirme bu sürecin iyileştirilmesine ve gelişmesine yardımcı olan bir yönetim aracıdır. Burada ifade edilen izleme, projeden sorumlu olan kişilerin kullandıkları ve her şeyin hazırlanan plana uygun gidip gitmediğini ve kaynakların israf edilmeden kullanılıp kullanılmadığını anlamak için yapılan bir gözetleme sistemidir. Değerlendirme ise izlemeden farklı ve onu tamamlayan yapıdadır. İzleme ve değerlendirmenin katılımcı yaklaşımı esas alması durumunda, katılımcı izleme ve katılımcı değerlendirme kavram olarak farklılaşmaktadır. Katılımcı izleme; bir projenin faydalarının ölçülmesi, kayıt edilmesi, toplanması, ilerletilmesi ve karar alıcılar olarak proje grup üyeleri ve proje yönetimi için çeşitli bilgilerden haberdar edilmesi gibi konuları içermektedir. Katılımcı değerlendirme ise; proje yönetimi ve grup üyelerince yapılan, politika ve amaçların yeniden tanımlandığı, kurumsal düzenlemelerin yapıldığı veya gerekli ise kaynakların yeniden gözden geçirilerek tahsisin yapıldığı sistematik bir analizdir.

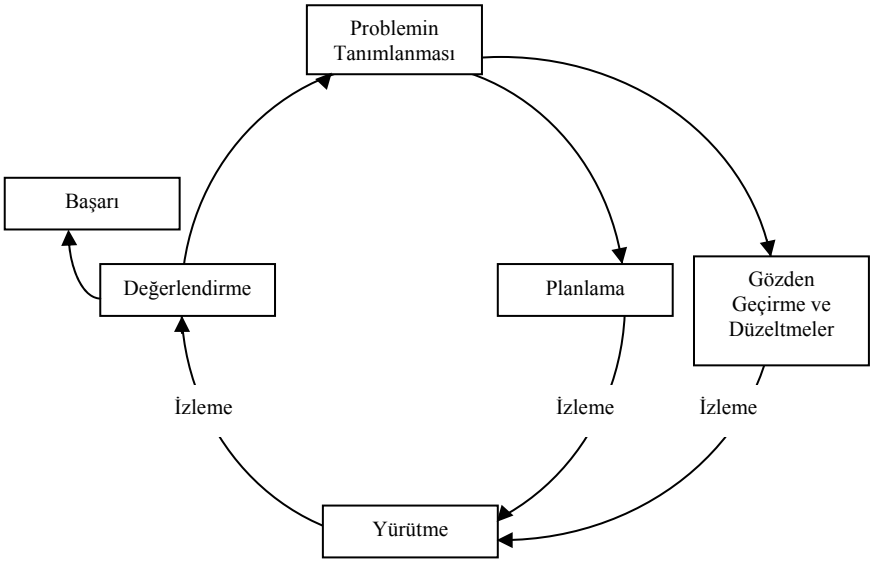
İzleme ve değerlendirmenin katılımcı bir şekilde yapılmasının önemi, gerekliliği ve bu aşamada katılım şeklinin nasıl olacağı ve katılımcıların etki düzeylerinin ne olması gerektiği bu bildirinin ana temasını oluşturmaktadır. Bu amaçla bildiride katılım ve katılımcılık kavramları kırsal kalkınma bağlamında ortaya konulmuş, kırsal kalkınma sürecinin iyileştirilmesine ve gelişmesine yardımcı bir yönetim aracı olan izleme ve değerlendirme aşamasının katılımcı yaklaşımla yapılmasının önemi ve gerekliliği vurgulanmış, katılımcı izleme ve değerlendirme çalışmalarında katılım şekillerinin nasıl olacağı ve katılımcıların etki düzeyinin ne olması gerektiği tartışılmış ve katılımcı

izleme ve değerlendirme çalışmalarına ilişkin Türkiye ve Dünya'dan örnekler ortaya konulmuştur.

2. KIRSAL KALKINMA SÜRECİ

Kırsal kalkınma kırsal toplumların ekonomik, sosyal ve siyasi amaçlar ile gelişmiş toplum statüsüne dönüştürüldüğü bütünleşik bir süreçtir. Bu dönüşüm sağlanırken kırsal toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel yapıları ve bu yapılar arasındaki ilişkiler iyi bir konuma getirilmeye çalışılmaktadır. Kırsal kalkınma çalışmalarında, kırsal toplumların problemleri belirlenmekte ve tanımlanmakta, bu problemlere göre uygun çözüm önerileri geliştirilmektedir (Oakley ve Garforth, 1985, s.1-3).

Kırsal kalkınma çalışmaları, kırsal alan içerisinde teşhis edilen sorunların niteliği ve alternatif çözüm yollarına göre, kırsal yapıya farklı konularda ve çeşitli zaman süreçleri içerisinde müdahale edilmesini gerektiren çalışmalardır. Şekil 1'de bu süreç görülmektedir (Anonymus, 1988, s.10).

Şekil 1. Kırsal Kalkınma Süreci (Anonymus, 1988, s.10)

Bir kırsal kalkınma dönemine kırsal yörede bulunan sorunların teşhisi ve tanımlanmasıyla başlanmaktadır. Daha sonra bu sorunların çözümünü sağlayan, en iyi alternatif hareket tarzının seçildiği ve kırsal yapıya müdahale şeklinin belirlendiği planlama çalışmaları yapılmaktadır. Hazırlanan plan ve projeler, uygulama alanına konularak yürütme işlemi gerçekleştirilmektedir. Uygulama süreci içerisinde izleme yapılmakta ve toplanan izleme değerleri ile kırsal kalkınma dönemi değerlendirilmektedir. Başarılı sonuçlar, bu dönemin çıktısı olarak ayrılmakta ve tekrar

başa dönülmektedir. Eğer başarısız bir durum söz konusu ise, başarısızlığın nedenleri araştırılmakta düzeltme işlemlerinden sonra, aynı aşamalar takip edilerek teşhis edilen sorunların çözülmesine yeniden başlanmaktadır. Kırsal kalkınma çalışmaları, birden fazla kalkınma dönemini içeren çalışmalar şeklinde yapılabilmektedir (Oakley ve Garforth, 1985, s. 1-3).

3. KIRSAL KALKINMA VE KATILIMCILIK

Kırsal kalkınma belli bir süreç içinde insanları harekete geçirmek temeline dayandırılırsa, katılım bu sürecin önemli ve gerekli bir elemanı olmaktadır. Geçmişte bir çok ülkede kalkınmaya yönelik hareketin oluşumunda, halkın katılımına sembolik olarak yer verilmiştir. Gerçekte bunun katılım olmadığı herkes tarafından bilinmektedir. Oysa katılımcılık kavramı, insanların kalkınma amaçlarına doğru harekete geçirilmesinde, kalkınma sonuçlarından faydalanacak kişiler ile bu kalkınma çabasında görev üstlenen politikacılar, kalkınmayı planlayan uzmanlar ve kamu görevlilerinin aktif birlikteliğini ve daha önemlisi halkın kalkınma yolunda sorumluluk almasını gerektirmektedir.

Kırsal kalkınma çalışmalarında halkın katılımının öne çıkarıldığı ilk uygulama, Gıda ve Tarım Teşkilatı'nın (FAO) 1977 yılından beri Asya-Pasifik Rejyonu'nda uygulamakta olduğu "Küçük Çiftçi Kalkınma Programı (Small Farmer Development Programme, SFDP)" olmuştur. Bu programın temel amacı, kırsal nüfusun kırsal kalkınmaya yönelik ilgisini artırmak olarak belirlenmiştir (Anonymus, 1988, s. 2).

1979 yılında FAO tarafından Roma'da düzenlenen "Dünya Tarımsal Reform ve Kırsal Kalkınma Konferansı (World Conference on Agrarian Reform and Rural Development)" yukarıda söz edilen çalışmalara daha fazla destek vermiş ve "Halkın Katılımı Programı (People's Participation Programme, PPP)" doğmuştur. Asya, Avrupa ve Latin Amerika'da uygulanan projelerden elde edilen deneyimler ve bunların paylaşımı, bu programlara yönelik ilgiyi arttırmıştır (Anonymus, 1986, s. 8).

Gıda ve Tarım Teşkilatı 1980 yılında "Kendi Kendine Yardım Etme Süreciyle Kırsal Kalkınmada Halkın Katılımı (People's Participation Rural Development through Promotion Self Help Organizations)" olarak bilinen bir ana programı ortaya koymuştur. Bu program, "Küçük Çiftçi Kalkınma Programı (SFDP)" çerçevesinde geliştirilen halkın katılımı (people's participation) düşüncesi üzerine yoğunlaşmıştır (Viriyasakultorn, 1993, s. 3-5). Program sekiz ilkeyi dikkate alarak yoksulluğun azaltılmasını hedeflemiştir (Anonymus, 1988, s. 4). Bunlar şu şekildedir;

1. Yoksul Kırsal Halk

"Halkın Katılımı Programı"na ait projeler topraksız çiftçiler, küçük esnaf ve zanaatkarlar olarak yoksulluk sınırında veya bunun altında yaşayan yoksul kırsal halk üzerine odaklanmıştır.

2. Aynı Nitelikteki Küçük Gruplar

Yoksul kırsal halkın katılımında; aynı niteliklere sahip, sosyal ve ekonomik düzeylerde paylaşımları olan, kalkınmaya istekli, sayıları 6 ile 15 arasında değişen üyeleri içeren grupların kalkındırılmasını ele alınmıştır.

3. Kendine Özgüven ve Liderlik

Bu başlık altındaki konular grup üyelerine önderlik edebilme ve yönetime katılma cesareti olarak belirtilebilir. Kırsal kalkınmanın hedef aldığı gruplar kendi kurallarını ve görevlerini belirleyebilmeli, kendi liderlerini seçebilmelidir. Lider, grup içinden çıkmalıdır.

4. Gelir ve İstihdam Yaratılması

Gelir ve istihdam arttırılmalı, kırsal toplumların kendilerine güvenlerini arttıracak ekonomik faydalar sağlanmalıdır. Ayrıca, tasarruf teşvik edilmeli ve verimli yatırımlar desteklenmelidir.

5. Yerel Destekleyiciler ve Grup Yöneticileri

Yapılan çalışmalar ilgi görmeli ve desteklenmelidir. Yerel destekleyici kişiler ve grup yöneticileri uygulama yapılan alan içerisinde aynı yaşam koşullarına sahip kişilerden oluşmalıdır.

6. Sivil Toplum Örgütlerine Olan Gereksinim

Kırsal kalkınma çalışmalarının yürütülmesinde sivil toplum örgütleri (STÖ)'ne görev verilmeli ve bu örgütler resmi kuruluşlar ile işbirliği yapmalıdır. Elde edilen deneyimler, STÖ'lerin uygulamada daha esnek olduklarını ve yöresel şartlara daha uyum sağladıklarını göstermektedir.

7. Katılımcı Metotlar

Kırsal kalkınmada, süreci içinde elde edilen tüm kazanımlar paylaşılmalıdır. Bu paylaşım sorunların tanımlanması, planlama, yürütme, izleme ve değerlendirme aşamalarını içermelidir.

8. Etkili Sonuçlar

Kırsal kalkınma çalışmalarından etkili sonuçlar almak için, başarı potansiyeli yüksek alanlara öncelik verilmelidir. Alınan ilk sonuçlar, kişileri ekonomik ve sosyal açıdan güçlendirecek, kendilerine olan güveni arttıracaktır.

Yukarıda açıklanan örnekler, kırsal kalkınmada katılım ve katılımcılığın ilk uygulama örnekleridir. Bugün bu kavramları, her alanda görmek mümkündür. Öyle ki katılımcılık, kırsal kalkınma sürecinin tüm aşamalarında yerini almıştır. Örneğin kırsal kalkınma sürecinin ilk aşaması olan etüt envanter ve sorun analizi aşamasında da katılımcılık vardır. Son yıllarda bu alanda yaşanılan gelişmeler, Hızlı Kırsal Değerlendirme Tekniği (Rapid Rural Appraisal, RRA)" olarak bilinen araştırma tekniğini, "Katılımcı Kırsal Değerlendirme Tekniği (Participatory Rapid Rural Appraisal, PRA)" şekline dönüştürmüştür. Bu dönüşümde en etkili unsur, "katılımcılık (participation)" olmuştur. Çünkü RRA çalışmalarında, çeşitli uzmanlık alanlarına sahip bir ekip, kırsal yöre şartlarını analiz ediyor ve teşhis edilen sorunlara göre çözüm önerileri geliştirerek, uygulanacak plan ve projeleri hazırlıyordu. Fakat son yıllarda elde edilen deneyimler, katılımcılığın kırsal kalkınma çalışmalarının bütün aşamalarında olması gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Araştırıcı ekibin kırsal yöredeki sorunları teşhis ederek, bir toplantı ile insanlara; "Karşılaştıklarınız sorunları teşhis ettik ve işte bunlar. Buna göre şu çözüm önerilerini geliştirdik. Bunları sizlerle beraber uygulayacağız..." demek yerine, "Hep beraber içinde yaşadığımız ve karşılaştığımız sorunları belirleyeceğiz. Bu sorunların uygun çözüm yollarını, beraberce yine biz bulacağız. Yapacağımız uygulamalarla, çözümlere hep beraber ulaşacağız. Elde edeceğimiz sonuçları ve faydaları beraberce paylaşacağız..." demek, "Katılımcı Kırsal Değerlendirme Tekniği (PRA)" nin esasını oluşturmuştur (Chambers ve Guijt, 1995; Vochten ve Mulyana, 1995; Johansson, 1995).

4. KIRSAL KALKINMA SÜRECİNDE İZLEME VE DEĞERLENDİRME

İzleme, bir çalışmanın yürütme ve uygulamasının; girdilerin temini, hedeflenen çıktılar, mevcut iş planı ve gereksinim duyulan diğer işlemler açısından, hazırlanan plana göre ilerleyip ilerlemediğinin ve kaynakların etkin kullanılıp kullanılmadığının, sürekli ve periyodik olarak gözden geçirilmesi ve denetlenmesidir. İzleme kavramı ve bu ad altında yapılan çalışmaların temel amacı; yönetim organlarının bütün kademelerine çeşitli geri besleme bilgileri sağlanarak, etkin ve verimli bir uygulama süreci yaratmaktır. İzleme, uygulama süreci içerisinde başarısızlık ve darboğazların oluştuğu durumlarda, zamanında düzeltme yapılmasını olanaklı kılar.

Değerlendirme ise saptanan amaçların niteliğine göre, kırsal kalkınma çalışmalarında hangi noktalara ulaşıldığının ortaya konulmasıdır. Değerlendirme, kırsal kalkınma çalışmalarının sonuçları ve etkilerinin ölçüldüğü ve bu alandaki uygulamalarda durum tespitinin yapıldığı bir çalışmadır. Değerlendirme çalışmaları,

uygulama süreci içerisinde yapılan çalışmaların geliştirilmesi ve iyileştirilmesine olanak sağladığı gibi, gelecekte yapılacak olan kırsal kalkınma çalışmalarının şekillenmesine yön verecek bilgileri de sağlamaktadır.

Kırsal kalkınma sürecinin iyileştirilmesine ve gelişmesine yardımcı bir yönetim aracı olan izleme ve değerlendirme çalışmaları ile kısa vadede çıktılar, orta vadede sonuçlar elde edilmekte ve uzun vadede etkiler ortaya çıkmaktadır.

Çıktılar (Output): Bir amaca ulaşmak için, bir çalışmaya tahsis edilen girdilerden, çalışmaların ürünü olarak çeşitli mal ve hizmetlerin elde edilmesidir. Örneğin; bir kırsal kalkınma projesinin çıktıları fiziksel çıktılar olarak yapacak ve yakacak odun, yem bitkileri, çeşitli tarımsal ürünler olabileceği gibi, hizmetler olarak erozyon kontrolü, rekreasyon, çeşitli eğitim ve kurslardan geçirilmiş kişi sayısı, verilen kredi miktarı, vb gibi olabilir. Burada belirtilmesi gereken husus, bir kırsal kalkınma çalışması ile elde edilen çıktının, diğer bir kırsal kalkınma çalışmasının girdisi olabileceğidir. Örneğin, bir mera ıslah projesinin çıktısı olarak düzenli ve yeterli miktarda yem bitkileri elde edilmeye başlanmış olabilir. Elde edilen yem bitkileri aynı zamanda hayvansal üretimin bir girdisi olacaktır.

Sonuçlar (Effects): Kırsal kalkınma çalışmalarıyla elde edilen çıktıların kullanılmasıyla meydana gelen sonuçlardır. Örneğin; bir mera ıslah projesinin çıktısı olan yem bitkisi, ot verimini artıracağından, hayvansal verimin artışı gibi bir sonuç meydana getirecektir. Kırsal kalkınma çalışmalarında ele alınan plan, proje ve programların sonuçları, bu çalışmaların yürütme ve uygulama aşamasında oluşmaya başlar ve çalışmaların tamamlanma aşamasına kadar sürer. Bazı sonuçlar ise, çalışmaların tamamlanmasından sonra ortaya çıkar.

Etkiler (Impacts): Kırsal kalkınma çalışmalarının uygulama aşamasından sonra meydana gelen sonuçların yarattığı etkilerdir. Bunlar geniş anlamı ve boyutu olan, uzun vadeli amaçların gerçekleştirilmesini olanaklı kılan sonuçların ifadesidir. Kırsal kalkınma çalışmalarının yarattığı etkiler, bu çalışmalardan faydalanan kişilerin yaşam koşullarında meydana gelen değişikliklere atıfta bulunmaktadır. Bir kırsal kalkınma projesinin, bu projeden yararlanan kişilerin yaşam standardında yarattığı değişikliklere; gelir seviyesinin yükselmesi, beslenme ve sağlık koşullarının iyileşmesi, kalkınmanın planlanması ve karar vermede hedef grupların daha geniş katılımı ve kişilerin kendine güven kapasitelerinin artması örnek olarak gösterilebilir. Böylece kırsal kalkınma çalışmalarının etkileri; tek tek kişiler ve hane halkı düzeyinde gelir düzeyi, gündelik

yaşam, beslenme ve sağlık koşullarındaki değişiklikler olarak oluştuğu gibi, toplumsal olarak kırsal yerleşim birimi ya da ülke düzeyinde, iyileştirilmiş sosyoekonomik ilişkiler olarak da ortaya çıkar (Anonymus, 1986, s. 11-14).

5. KATILIMCI İZLEME VE DEĞERLENDİRME

Katılımcı izleme bir projenin faydalarının ölçülmesi, toplanması, kayıt edilmesi ve geliştirilmesi gibi konuları içerir. Elde edilen bilgiler, kırsal kalkınma çalışmalarının ilgi grupları tarafından paylaşılır. İzleme uygulanmakta olan bir projenin yaşamını etkileyen bir geri besleme sistemi olup, elde edilen bilgiler yapılan çalışmaların gözden geçirilmesini sağlar. İzleme ile elde edilen sonuçlar şu şekildedir;

- Kırsal kalkınma sürecine giren girdiler zamanında hazır edilir.
- Amaçlarına ulaşmada hazırlanan plan ya da projelere göre çalışılıp çalışılmadığı ortaya çıkarır.
- Uygulanan program ve projeler hakkında bilgilere ihtiyaç olan kişilerin bilgilendirilmesi sağlanır.
- Kısıtlar ve darboğazlar önceden görülür ve çözümleri zamanında bulunur.
- Kaynakların yeterli ve etkili olarak kullanılması sağlanır.

Katılımcı değerlendirme proje yönetimi ve grup üyelerince yapılan, politika ve amaçların yeniden tanımlandığı, kurumsal düzenlemelerin yapıldığı veya kaynak kullanımının yeniden gözden geçirildiği sistematik bir analizdir. İzleme esnasında toplanan veriler, amaçlanan faydaların ve proje etkilerinin ölçülmesini sağlar. Değerlendirme başarılı sonuçları ortaya koyduğu gibi, başarısızlıkları da sergiler (Anonymus, 1988, s. 8-9).

Katılımcı izleme ve değerlendirme iki amaca hizmet etmektedir. Birincisi, insanların kalkınmada etkili olmasını sağlamak, ikincisi ise; insanların, yaşamlarını etkileyen olayların farkına vardığı bir öğrenim süreci sunmaktır.

Katılımcılığın izleme ve değerlendirme sürecinde farklı bir anlamı bulunmaktadır. Daha önceleri izleme ve değerlendirme çalışmaları geleneksel bir şekilde tepeden inme yürütülürdü. İnsanlar ile beraber değil insanlar için yapılırdı. Elde edilen sonuçlar akademik çevrelerce kullanılır ya da resmi arşivlerde saklanırdı. Oysa, katılımcı izleme ve değerlendirme kırsal kalkınma çalışmalarının hedef kitle olarak seçtiği kişilerin kendilerinin yaptığı bir çalışmadır. Katılımcı izleme ve değerlendirme, kendi kendine yardımı amaçlamış kişilerin, kendi kaderlerini kontrol ettiği ve kendine

olan özgüvenin sağlandığı bir araçtır. Katılımcı izleme ve değerlendirme; (1) Hangi konularda izleme ve değerlendirme yapılacağına karar verilmesinde, (2) İzleme ve değerlendirme için göstergelerin seçiminde, (3) Veri toplama sistemlerinin oluşturulmasında, (4) Verilerin karşılaştırılmasında, (5) Sonuçların analizinde, (6) İzleme ve değerlendirme bilgilerinin kullanılmasında halkın katılımını gerektirir (Anonymus, 1988, s. 11).

5.1. İzleme ve Değerlendirmede Katılımcı Yöntemler

Yayım ve tanıtım programları içerisinde yer alan katılımcı yöntemler, katılımcı izleme ve değerlendirme için doğal bir atmosfer yaratır. Katılımcı araştırmaların kullanıldığı projelerde grup üyeleri, katılımcı uygulama ile kendi kendilerine yardım hedeflerine yönelik hareketleri izler. Böylece, katılımcı izleme ve değerlendirme, kalkınma amaçlarına ulaşmada bir yönetim stratejisi olarak işlev görür. Katılımcı araştırmalar, kalkınma için oluşturulan küçük gruplar içerisinde, bilgilerin ve toplanan verilerin kullanımı ve paylaşımı ile bir grup hareketinin ilk adımlarının atılmasına öncülük eder. Grup elemanları içinde bulundukları yaşama ortamı ve çevrelerinde kaderlerini belirleyen elemanlar üzerinde verileri toplar. Ayrıca, yoksul insanlara yoksulluklarının nedenlerini tanımasında, katılımcı izleme ve değerlendirme sisteminin işleyiş mekanizmasının oluşumunda ve yoksulluğun ölçülmesi için gerekli gösterge ve ölçütlerin belirlenmesinde yardımcı olur. Katılımcı araştırmaların, geleneksel araştırmalara göre çalışmanın amacı ve hedef kişiler açısından farklılıkları vardır. Gerçekten katılımcı araştırmalarda, çalışma kendi bakış açısı ve özel konumuna göre belirmekte ve şekillenmektedir.

Oysa geleneksel araştırmalarda araştırıcılar; araştırmanın ana amacı doğrultusunda hareket etmekle birlikte kendileri de işin içindedirler. Toplanan verileri yalnızca kendileri kullanmak isterler. Araştırma metotları arasındaki farklılıklar Çizelge 1'de verilmiştir.

Kalkınma için katılımcı metotların öğrenilmesi gereklidir. Yapılan araştırmalarda, katılımcı izleme ve değerlendirme konuları içinde şu etkinliklerin önemli olduğu ve katkı sağladığı görülmüştür;

- Demokratik grup dinamikleri ve liderliklerinin sağlanması,
- Bir köy veya toplum haritasının yaratılması veya oluşturulması,
- Grup kaynak matrislerinin hazırlanması,
- İzleme ile ilgili katılımcı duvar çizelgelerinin hazırlanması,

- Grup katılımcıları ile grubun üyesi aktif bir kişinin kullanımı,
- Gruplar içerisinde eğitimsel oyunlar ve roller,
- Pratik grup çalışmaları,
- Hikayelerin kullanımı ve bulguların drama ile takdimi,
- Grup arazi çalışmaları ve kısa turlar,
- Gerçekleştirilmiş örnek çalışmaların kullanımı,
- Anlamlı veriler ile grup takdimi ya da grup gösterimi,
- Araştırma raporları ile grup analizi.

Çizelge 1. Araştırma Metotları ve Sonuçları (Anonymus, 1988, s. 12).

Metot ve Araştırma Tipi	Amaçlar	Çıktı/Sonuçlar
Deneysel Veri Analiz Metotları (Köy analizleri)	Toplanan bilgiler hedef kitle veya onların sahip olduğu kaynaklar üzerinedir.	Araştırıcılar tarafından toplanan bilgiler, kendileri ve kurumsal kullanımlar içindir.
Yöneylem Araştırmaları	Toplanan bilgiler planlama ve hareket tarzının tanımlanması içindir.	Planlamanın iyi yapılması, metodun etkinliğinin arttırılması şeklinde ortaya çıkar.
Katılımcı Araştırmalar	Araştırıcılar, yapılan çalışmanın bir parçası olarak uygulamalara katılırlar ve elde ettikleri bulguları paylaşırlar.	Planlama ve çalışmalar için verilerin toplanması ve analizinde halkın işbirliği ve katılımına ulaşılır.

Aktif katılım ile ilgili metotlar, köy düzeyinde uygulanan kırsal kalkınma projelerinde işbirliği yaratmalıdır. Bu yüzden katılımcı izleme ve değerlendirme, katılımcı kalkınma yaklaşımının önemli bir parçası olmaktadır.

5.2. Uygulamada Katılımcı İzleme ve Değerlendirme

Geleneksel izleme ve değerlendirme sistemleri tepeden inme yönetilmektedir. Bu tür izleme ve değerlendirmede elde edilen sonuçlar, köy dışındaki profesyonel araştırmacılar, siyasi karar alıcılar, planlamacılar ve çeşitli kurumlar tarafından kullanılmaktadır. Katılımcı izleme ve değerlendirme sistemi ise halkla beraber yapılan ya da kırsal kalkınma projelerinin uygulandığı yörenin insanlarının yaptığı bir çalışma şeklindedir. Uygun ve yerinde seçilmiş ve halka kolaylaştırıcı bir şekilde yardımda bulunan bir katılımcı izleme ve değerlendirme halkın, içinde bulunduğu kırsal kalkınma programı ve projesinin sürecini yorumlamasına ve anlamasına yardımcı olacak bilgi ve verileri sağlar. Başlangıçta izleme değerlendirme sistemi uygulamaların dışında kalan kişilerce kurulabilir. Uygun bir zaman periyodundan sonra, dışarıdan gelen uzman, katılımcı izleme ve değerlendirmenin işleyişini sağladıktan sonra ayrılır. Böylece,

katılımcı izleme ve değerlendirme için yapılan dış destek bitirilir ve halk, sistemi tamamen kendi kendine yürütür ve geliştirir.

İzleme ve değerlendirme süreci içerisinde toplanan veri ve bilgiler, grup tarafından sorunların tanımı ve bu sorunların çözümlenmesinde kullanılacaktır. Bu işlemlerle birlikte elde edilen veri ve bilgiler, kalkınma etkinlikleri içinde bu veri ve bilgilerin analiz edildiği, kıymetlendirildiği ve sonuçların ortaya konulduğu bir öğrenim sürecini de sunmaktadır. Böylece kırsal kalkınma çalışmaları, insan davranışları ve grup üyelerinin dinamikleri geliştirilerek, ilerletilmektedir. Böylece, elde edilen sonuçların yapıcı, gerçekçi ve eyleme yöneltilmiş bir niteliği olacaktır. Ayrıca elde edilen sonuçlar; temeli köy bazında ve en alt uygulama düzeyinde olan, daha iyi program planlaması ve yürütmeye öncülük edecek sağlıklı kararların alınması için gerek olan bilgileri sağlayacaktır.

Bir katılımcı izleme ve değerlendirme sistemi, aynı zamanda kalkınma kuruluşları, planlamacılar, siyasi karar alıcılar ve kırsal kalkınmayı destekleyen kişi ve kurumlara önemli veri ve bilgiler sağlayabilir. Bununla birlikte bu kişi ve kurumlar, katılımcı izleme ve değerlendirme sisteminin merkezinde yer alan kişilerin ihtiyaçlarını görmemezlikten gelmemelidir. Unutulmamalıdır ki, bu sistem öncelikle kırsal kalkınma için hedef kitle olarak belirlenmiş ve seçilmiş kişiler için vardır.

6. TÜRKİYE ‘DEN BAZI ÖRNEK DENEYİMLER

Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü (ORKÖY)’ nün ormancılık uygulamaları içinde yer alan kırsal kalkınma çalışmaları içerisinde özel bir önemi bulunmaktadır. ORKÖY, 21 Şubat 1970 tarihinde şu temel felsefe ile kurulmuştur; "ORKÖY, klasik bir banka gibi tarımsal kredi veren kuruluş değil, kırsal kalkınma teknikleriyle yapılacak ilçe kalkınma planlarının öngöreceği proje önerilerini temel alarak, orman köylüsünün kalkındırılmasına katkıda bulunmayı amaçlayan ve bunun için orman ürünlerinin satışından da beslenen Orman Köyleri Kalkındırma Fonu’nun, yine orman ürünü üreten orman köylüsüne akılcı ve sistemli bir şekilde dönüştürülmesini sağlayacak bir Genel Müdürlük olacaktır." (Anonim, 1985). ORKÖY, Türkiye Ormancılığı‘ndaki kırsal kalkınma yaklaşımlarının en farklı ve en çarpıcı örneğidir. Finansman kaynağı ve bu kaynağın sürekliliğinin sağlanması için, "Orman Köyleri Kalkındırma Fonu"nun kurulması yerinde bir yaklaşım olmuş, ormandan alınanın tekrar ormana ve orman köylüsüne verildiği bir finansman sistemi oluşturulmuştur. Ağırlıklı olarak gelir artırıcı ve gıda güvenliği sağlayan (besi ve süt inekçiliği, besi ve süt koyunculuğu, besi ve yumurta tavukçuluğu, seracılık,

meyvecilik), yapacak ve yakacak odun kullanımını azaltan dam örtülüğü, ısıtma ve pişirme araçları) uygulamalar yapılmıştır. Yöresel kaynakların değerlendirilmesine olanak sağlayan kooperatif uygulamaları (odun istihsali ve pazarlama, maden suyu şişeleme, süt toplama merkezi ve mandıra tesisi) yapılmıştır. Bu olumlu sonuçlara rağmen, ORKÖY ‘ün şu eksiklikleri bulunmaktadır; Orman köylüsü ile doğrudan iletişim sağlayacak ilişki mekanizması oluşturulmamış, halkla ilişkiler araçlarından yeterince yararlanılmamıştır. "Katılımcılık" (participation) prensibi özkaynak katılımı dışında, proje uygulama başlangıcından, proje uygulama sonuna kadar düşünülmemiştir.

Türkiye ‘de ağaçlandırma, fidanlık, silvikültür, mekanizasyon, kırsal kalkınma ve sosyal ormancılık gibi alanlarda teknoloji ve bilgi transferi, araç ve ekipman girdisi ve uzman personel yetiştirilmesi amacıyla çeşitli dış kaynaklı projeler uygulanmış ve halen de uygulanmaktadır. Son 20 yıllık süre içinde uygulanan kırsal kalkınma bağlantılı bazı sosyal ormancılık projeleri ise "Değişik Ekolojilerdeki Bozuk Orman Alanlarında Yenilebilir Mantar Türleri Araştırma ve Uygulama Projesi (1987-1991)" , "OGM-GTZ Türk-Alman Ormancılık Projesi (1987-1997)" , "Türkiye Kavakçılığı Geliştirme Projesi (1987-1992)", "OGM-UN Dünya Gıda Programı (DGP) 6 İlde Ağaçlandırma Erozyon Kontrolü ve Mera Islah Projesi (1987-1993)" şeklindedir. Değişik Ekolojilerdeki Bozuk Orman alanlarında Yenilebilir Mantar Türleri Araştırma ve Uygulama Projesi, orman köylülerinin yenilenebilir mantar yetiştirmek suretiyle gelir sağlayabilecekleri amacından yola çıkarak, 5 yıl içerisinde 76 Orman İşletme Müdürlüğü’nde çeşitli uygulamaların yapılmasını hedeflemiştir. Türk-Alman Ormancılık Projesi, Zonguldak Orman Bölge Müdürlüğü 'ne bağlı Dirgine, Devrek ve Yenice Orman İşletme Müdürlükleri bünyesinde seçilen 6 orman köyünde, sosyal ormancılık uygulama modelleri kurmaya başlamış ve bazı modellerin (yenilebilir mantar yetiştiriciliği, çevre ağaçlandırmaları, kavakçılık, mera ıslahı çalışmaları, özel ağaçlandırma) uygulamasını yapmıştır. Türkiye Kavakçılığı Geliştirme Projesi teknik çalışma konuları yanısıra, halk kavakçılığının geliştirilmesini ve özel kavak fidanlarının kurulmasını hedeflemiştir. 6 İlde Ağaçlandırma, Erozyon Kontrolü ve Mera Islah Projesi Kastamonu, Tokat, Çorum, Erzincan, Elazığ ve Adıyaman İllerinde ağaçlandırma, erozyon kontrolü ve mera ıslah çalışmalarının yapılmasını ve bu faaliyetlerde çalışan işçilere gıda yardımında bulunulmasını öngörmüştür (Tolunay, 1998, s. 92-93). Bu projelere bakıldığında halkın katılımına çok az yer verildiği görülebilmektedir.

1993 yılında su havzalarının rehabilitasyonu, ormansızlaşma ve çevre bozulmasının önlenmesi amacıyla; *proje tanımlaması, planlama ve projelendirmede kullanılan teknikler, yürütme ve uygulama şekli, izleme ve değerlendirme yöntemleri* açısından sağlam temellere oturtulduğu gözlenen bir projenin uygulamaya konulduğu gözlenmektedir. Bu proje *"Doğu Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi* **(DASHRP)***"* dir. ***DASHRP;*** *"Fırat Havzası'ndaki kırsal yoksulluk ve doğal kaynakların vasıflarını kaybetmesine dair önemli sorunları ele alan, katılımcı doğal kaynak yönetim tekniklerini kullanan bir projedir"* ***Projenin ana amaçları:*** *"Adıyaman, Elazığ ve Malatya illerinin yüksek havzalarındaki orman, mera ve tarım alanlarının geliştirilmesi ve üretkenliğinin korunmasıdır"* ***Proje;*** Doğu Anadolu'da doğal kaynakların idaresinde, köy topluluklarının ve çiftçilerin katılımlarını artırmak ve bu amaca ***"Sor-Sap-Çöz"*** olarak *bilinen "katılımcı doğal kaynak planlaması tekniği"* ile ulaşmak istemektedir. (Anonim, 1993, s. 1-3).

Projenin ana unsurları;

- tarım, mera ve orman arazilerinde bir dizi faaliyet ile her havzadan köylerin katılımı ile, tahmini olarak 54 *mikrohavzanın rehabilitasyonunun* gerçekleştirilmesi,
- küçük çaplı sulama, hayvancılık, bağ-bahçe ve arıcılığı kapsayan *gelir artırıcı faaliyetlerin* yapılması,
- proje planlamasına, yürütülmesine ve yönetimine hizmet veren *destekleme faaliyetlerinin* yürütülmesi,
- yukarıda belirtilen faaliyetler listesini tamamlamak ve geliştirmek için *uygulamalı araştırmalar ve pilot çalışmaların* yapılması,

olarak belirtilmiştir. Proje ***"entegre bir kırsal kalkınma projesi"*** görünümündedir. Zira projede öngörülen faaliyetler farklı çalışma konuları olan kuruluşlar tarafından yürütülmektedir. Proje; Türkiye Cumhuriyeti ve her *mikrohavza* **(M/H)** 'daki katılımcıların katkıları ile finanse edilmektedir. Türk Hükümeti proje maliyetinin *% 70 'ini Dünya Bankası* 'ndan borç alarak sağlamıştır (Anonim, 1993, s. 4-5).

Projenin:

- proje dahilindeki sorunları çözmek için, faaliyetler planı aşamasında, *"Sor-Sap-Çöz"* planlama tekniğinin temel alınacağı *etkileşimli (M/H) planlaması,*
- uygulamalarla elde edilen deneyimleri, uygulamalı araştırmaların sonuçlarını ve yapılan demostrasyonları birleştiren *esnek tasarımı,*

- orman alanlarının korunması ve kaynak paylaşımı için **Çevre ve Orman Bakanlığı** ile ortaklık tesis ederek, mera alanlarının yönetiminde köy kapasitelerinin kuvvetlendirilmesi,
- maliyeti yüksek olan teras ve drenaj uygulamaları yerine, toprağın gübrelenmesi ile bitki örtüsünün geliştirilerek toprağın korunması ve su tutma kabiliyetinin arttırılması,
- meralar üzerindeki baskıyı hafifletmek için ahır hayvancılığı, yem bitkileri üretimi ve hayvancılığın kuru tarım sistemleri ile bütünleştirilmesi,

gibi ana özellikleri bulunmaktadır (Anonim(a) 1992; Anonim (b), 1992).

Ülkemizde kırsal yörelerin kalkınma sorunlarının *"kaynakların etkin ve verimli kullanımında"* yoğunlaşması, bu proje kapsamında yürütülen çalışmaların önemini ortaya çıkarmaktadır. Proje; kırsal kalkınma alanında yeni politika ve stratejilerin oluşturulmasına, kırsal alanda rasyonel arazi kullanımının sağlanmasına, kırsal yörelere hizmet götüren kurumların koordinasyonunun sağlanarak, entegre kırsal kalkınma çalışmalarının yürütülmesine ilişkin son derece önemli deneyimler vermektedir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Katılımın temel noktası, katılım sürecine herkesin aktif bir şekilde girmeye istekli olması ve bunu desteklemesidir. Bu durum, etkili bir öğrenme ve öğretmeyi gerektirir. Bir kırsal kalkınma projesine katılımın sağlanması için bir çok yol bulunmaktadır. Bunlardan bazıları katılımcı izleme ve değerlendirme sisteminin geliştirilmesinde çok yararlıdır. Aşağıda bunlar verilmiştir;

1) Kırsal kalkınma sürecine katılımda pasif bir davranış sergilenmesinden çok aktif bir davranış sergilenmelidir. Teorik metotlar yerine pratik metotlar kullanılmalıdır. Herkesin katılımını sağlamak için herkese bir kalkınma uğraşı verilmelidir.
2) Katılıma teşvik ve destek için, herkesin ilgilendiği bir uğraş veya etkinlik ile işe başlanılmalıdır. Bunun için bir toplum haritasının çıkarılması iyi bir başlangıçtır. Örneğin, bu harita üzerine yollar, köprüler, dereler, vb gibi ana çizgiler yerleştirilir. Daha sonra herkes kendi evinin yerini harita üzerine koyar. İhtiyaç duyulursa diğer kaynaklar ve araziye ait diğer özellikler harita üzerinde işaretlenebilir.
3) Katılıma teşvik edilirken küçük gruplar kullanılmalıdır. Büyük gruplarda cesaret daha az olmaktadır. Çünkü, büyük gruplar kişilerin gözünü korkutur. Ayrıca bu gruplarda bir fikir birliği ya da birlikteliğin sağlanması çok

zordur. Aynı nitelikte olan küçük gruplarda karşılıklı güven vardır. Gruplar en azından başlangıçta daha işbirlikçi ve destekleyici olurlar.

4) Kırsal kalkınma ile ilgili anlamlı veri ve bilgiler sağlanmalıdır. Eğitimi olmayan ya da çok az olan kişiler için akademik niteliği olan bilgilerin yorumlanabilmesi çok zordur. Bu yüzden basit grafikler, modeller, sayılar ve tablolar kullanılmalıdır.
5) Uygulama alanına daha fazla bilginin girmesi sağlanmalıdır. Bunun için hedef kitleler bir kütüphaneye, resmi daireye, okul veya arazi gezisine götürülebilir. Bunun ile kişilerin bilgi düzeyleri gelişecek ve temel bilgileri artacaktır. Böylece, kişiler gelecekte herhangi bir bilgiye duyduklarında, bunu elde etmek için nereye gideceklerini önceden bilmiş olacaklardır.
6) Anlayış ve kavrayış özelliği daha çok olan gruplar katılıma öncelikle teşvik edilmelidir. Bu durum, kişileri harekete geçirme ve katılımlarını sağlamada çok güçlü bir araç olacaktır.

Sonuç olarak halkın katılımı yöresel düzeyde; grup yöneticilerine, liderlere ve destekleyicilere bağlıdır. Herkesten aynı katılım gücü ve düzeyi beklenmemelidir. Çünkü, herkesin katılımı kolaylaştıran beceri ve hünerleri olmayabilir. Kırsal yörede yapılacak olan dikkatli bir seçim ve etkili bir eğitim, kırsal kalkınma sürecinin izleme ve değerlendirme aşamasında da halkın etkili bir katılımını sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Anonim, 1985. *V. Beşyıllık Kalkınma Planı Ormancılık Ö.İ.K. Raporu*, DPT Yayın No: 2006, Ö.İ.K. Yayın No: 310, Ankara, Türkiye.

Anonim (a), 1992. *Elazığ İli Merkez İlçesi Şahsuvar Mikro-Havza Planı,* (Orjinalinden çoğaltma) Doğu ve Güneydoğu Anadolu Havza Geliştirme Projesi, T.C. Orman Bakanlığı&AGROTEK Limited, Ankara.

Anonim (b), 1992. *Malatya İli Merkez İlçesi Hançayı Mikro-Havza Planı,* (Orjinalinden çoğaltma) Doğu ve Güneydoğu Anadolu Havza Geliştirme Projesi, T.C. Orman Bakanlığı&AGROTEK Limited, Ankara.

Anonim, 1993. *Doğu Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi (DASHRP) Proje Uygulama El Kitabı,* (Orjinalinden çoğaltma), T.C. Orman Bakanlığı, Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Genel Müdürlüğü, Ankara.

Anonymus, 1986. *Monitoring and Evaluation Guiding Principles,* IFAD Publications, Via del Serafico 107, 00142, Rome, Italy.

Anonymus, 1988. Participatory Monitoring and Evaluation (Handbook for Training Field Workers), FAO/RAPA Publication No: 1988/2, Bangkok, Thailand.

Chambers, R. ve Irene Guijt, 1995. *PRA-five years later; Where are we now ?*, Forests Trees and People Newsletter, No: 26/27 April, Bangkok, Thailand.

Johansson, L., 1995. *Reforming donor driven projects and state bureaucracies trough PRA,* Forests Trees and People Newsletter, No:26/27 April, Bangkok, Thailand.

Oakley, P. ve Garforth, C., 1985. *Guide to extension training*, FAO Training Series, No: 11, FAO, Rome, Italy.

Tolunay, 1998., *Sosyal Ormancılık ve Türkiye Açısından Önemi* (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Viriyasakultorn, V., 1993. *Why Community Forestry ? : Issues in Community Forestry* (Unpublicated A Lecture), Regional Community Forestry Training Center, Bangkok, Thailand.

Vochten, V. ve Mulyana, A., 1995. *Reforestation, protection forest and people -finding compromises trought PRA,* Forests Trees and People Newsletter, No: 26/27 April, Bangkok, Thailand.